

Янченко Т. В.,
доктор педагогічних наук,
доцент, професор кафедри
соціальної роботи, освітніх і
педагогічних наук
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка

ПИТАННЯ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У СПАДЩИНІ П. КУЛІША: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

В сучасних умовах розвитку освіти та педагогічної науки залишається актуальною потреба об'єктивного вивчення та творчого осмислення з нових методологічних позицій кращих надбань української педагогіки. Застосування у цьому контексті персоналістичного підходу означає зв'язок наукового знання з особистістю вченого чи педагога-практика, його життям і діяльністю, що сприяє відродженню гуманістичних традицій історико-педагогічних пошуків і дає змогу усвідомити, що історію творять особистості, а процес формування підростаючих поколінь значною мірою залежить від взаємовпливів і взаємодії цих визначних діячів [1, с. 19].

Педагогічна спадщина П. Куліша досліджена у працях відомих сучасних українських науковців Л. Березівської, І. Зайченка, О. Кравченко, Н. Побірченко, О. Сухомлинської.

Аналіз творчої спадщини вченого засвідчив, що його педагогічні погляди висвітлені у статтях «Устня мова з науки» (1861), «Перегляд українських книжок» (1861), «Какие руководства удобнее употреблять при первоначальном обучении крестьянских детей?» (1862), «Простонародность в украинской словесности» (1862), «Виховання і наука» (1869) та ін. [2; 3; 4; 5; 6].

Ці статті увійшли в шеститомну збірку творів П. Куліша, видану товариством «Просвіта» у Львові у 1910 р. [2]. У сучасній Україні активізувався інтерес до педагогічної спадщини П. Куліша. Свідченням цього є перше перевидання його педагогічних праць «Виховання дітей» і «Перегляд українських книжок», що увійшли до хрестоматії «Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.)» (2003) за науковою редакцією О. Сухомлинської [4].

О. Кравченко було упорядковано та видано збірку «Науково-педагогічна спадщина Пантелеймона Куліша: вибрані твори» [7] (2008), до якої увійшли праці, що характеризують погляди ученого на освіту та виховання дітей.

У всіх педагогічних творах П. Куліш висловлював ідеї національного та патріотичного виховання і захисту права українського народу на навчання дітей рідною мовою, оскільки навчання російською мовою не тільки ускладнює, а й, за його твердженням, почасти унеможлиблює поширення освіти в Україні [3; 4; 5; 6]. Водночас він наголошував на близькості української культури до «європейської цивілізації», необхідності формування у дітей загальнолюдських цінностей і поваги до культури інших народів. Як зазначав П. Куліш, на відміну від «російського погляду на науки та мистецтва», «ми дружньо вивчаємо все, що вироблено іншими суспільствами і народностями» [5, с. 73].

У своїх працях педагог порушував і інші, актуальні й сьогодні, питання освіти. Зокрема, у статті «Устня мова з науки» він звернув увагу на проблему підготовки кваліфікованих учителів для українських шкіл, які б могли донести наукові знання дітям [6, с. 82].

Досить ґрунтовним джерелом дослідження педагогічних поглядів П. Куліша є його стаття «Виховання і наука». Вона складається з двох частин: «Виховання дітей вдома» та «Виховання дітей за підмогою школи» [2].

П. Куліш наголошував на важливості сімейного виховання, що починається з народження дитини, бо «недогляд» за дітьми призводить до трагічних наслідків. Педагог визначив негативні, на його думку, традиції сімейного виховання: сповивання та заколихування дітей, потурання усім їхнім бажанням і проханням. Дітей, вихованих егоїстами, які вимагають від дорослих виконання їхніх забаганок, П. Куліш назвав «хатніми деспотами» [2, с. 553]. Він наполягав на необхідності формування у дітей поваги до батьків та інших людей і бережного ставлення до природи. Педагог вважав, що сім'я «має бути першою школою і першою церквою людини» [2, с. 555].

Про розуміння П. Кулішем важливості освіти для розвитку суспільства свідчать його слова «Щасливий той народ, що має добрі школи», якими починається друга частина статті «Виховання дітей за підмогою школи» [2, с. 555]. Аналіз її змісту свідчить, що «добрими школами» педагог вважав такі, діяльність яких

ґрунтується на національній ідеї, навчанні рідною мовою, співпраці з родиною, єдності вимог педагогів і батьків, любові до дітей, взаємоповазі учителів і учнів [2].

Отже, низка творів П. Куліша є джерелом дослідження не тільки його педагогічних поглядів, а й сприяє визначенню та розумінню провідних ідей розвитку національної освіти та педагогічної думки України другої половини ХІХ ст., оскільки «педагогічна персоналія репрезентує доробок того чи іншого педагога як індивідуального творця, але передусім як виразника думки й практики своєї епохи» [8, с. 11].

Література

1. Дічек Н. Біографічний метод як інструмент дослідження вітчизняної історії педагогіки. *Шлях освіти*. 2001. № 4. С. 15–19.
2. Куліш П. Вихованє і наука. *Твори П.Куліша: в 6-ти томах*. Т.6: Гісторія, література й інша проза. Львів: Просвіта, 1910. С. 551–560.
3. Куліш П. Какие руководства удобнее употреблять при первоначальном обучении крестьянских детей? *Науково-педагогічна спадщина Пантелеймона Куліша* : вибр. тв. / упоряд. : О. О. Кравченко. Умань : РВЦ „Софія”, 2008. С. 102–106.
4. Куліш П. Перегляд українських книжок. *Маловідомі періоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ – ХХ ст.)* : хрестоматія / упоряд. Л. Д. Березівська та ін.; наук. ред. О. В. Сухомлинська. Київ : Науковий світ, 2003. С. 43–47.
5. Куліш П. Простонародность в украинской словесности. *Науково-педагогічна спадщина Пантелеймона Куліша* : вибр. тв. / упоряд. : О. О. Кравченко. Умань : РВЦ „Софія”, 2008. С. 64–74.
6. Куліш П. Устня мова з науки. *Науково-педагогічна спадщина Пантелеймона Куліша* : вибр. тв. / упоряд. : О. О. Кравченко. Умань : РВЦ „Софія”, 2008. С. 81–82.
7. *Науково-педагогічна спадщина Пантелеймона Куліша* : вибр. тв. / упоряд. : О. О. Кравченко. Умань : РВЦ „Софія”, 2008 208 с.
8. Сухомлинська О. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі. *Шлях освіти*. 2001. № 4. С. 10–15.